

» Han er skiftevis blevet angrebet for de udfordrende, antidemokratiske meninger, han ofte fremførte offentligt, og hævet til skyerne for sit mod og sin død 1944.

MOGENS PAHUUS OG ANKER GEMZØE

Kaj Munk. Omstridt helt og skurk.

BOG: To forskere fra Aalborg Universitet har skrevet en bog, "Kaj Munks digtning og livssyn", som netop er udkommet.

OMSTRIDT: Kaj Munk er en af de mest omstridte danske forfattere.

Der er skrevet om den mindste detalje i hans liv.

Han er skiftevis blevet angrebet for de udfordrende, antidemokratiske meninger, han ofte fremførte offentligt, og hævet til skyerne for sit mod og sin død 1944.

Det er sket i martyrbiografier, hvor et indigneret forsvar har skygget for pålidelig forskning.

Men hvad er der i hans værk, som i dag kan gøre krav på blivende interesse for flere end de politisk og religiøst indforståede?

I Kaj Munks digtning og livssyn har vi givet en gennemgribende ny, nuanceret tolkning af Kaj Munks digteriske forfatterskab med fokus på de litterære kvaliteter og det livssyn, denne digtning rummer.

Kaj Munk er en af alle tiders største danske dramatikere.

Han blander højstemt bibelsprog og flabet studenterjargon, middelalderteater og modernisme.

Tro og tvivl, moralisme og livsdyrkelse får liv på scenen. Idealisering og grum afsløring af diktatorer kæmper mod hinanden.

Men også lyrikken er en vigtig understrøm.

Den blomstrede til sidst i både

naturdigte, salmer og elegant erotik. Prosaen blev også spændende udfoldet i erindringsværket "Foraaret saa sagte kommer".

Vi læser hans digte og selvbiografi grundigere som litteratur, end det nogensinde før er gjort.

"En Idealist" (1923-24) var Kaj Munks gennembrud og et stort nybrud i dansk teater, selv om det først blev en fiasko.

Her gør han det kunststykke at skildre en magtpolitiker, en begavet storpolitisk spiller, med en smittende indlevelse og samtidig afsløre magtens bagside i de indre dæmoner, der udhuler ham indefra.

Før sin død erkender han sin magtesløshed, da en ung kvinde (Maria) med sit barn stiller ham ansigt til ansigt med den kærlighed og godhed, han hele livet har frygtet og fornægtet.

Munks næste mesterværk, "Ordet" (skrevet på mindre end en uge, mens han ventede på, om "En Idealist" ville blive antaget), præsterer også det næsten umulige: at gøre en underfuld dødeopvækkelse til en så troværdig mulighed på scenen, at det virker, uanset hvad man måtte mene om mirakler i virkeligheden.

Sidst i 1920'erne var Munk i det hele taget opsøgende og provokerende. Han skrev om præster, der var alvorligt i tvivl om den tro, de skulle prædike, og forelskede sig i gifte kvinder ("Kærlighed" og "Havet og Menneskene").

Han skildrede Georg Brandes med respekt og tog den religionskritiske naturfilosof Lukrets som helt i Fra Tidehvervet. "Cant" (1931), hans første succes på teatret, er et gribende historisk spil om intrigerne ved Henrik den Ottendes hof – en stærk og langtidsholdbar magtkritik.

I 1930'ERNE blev Kaj Munk rigeligt grebet af journalistikken.

Han kæmpede for traditionelle familieværdier og talte for diktatorer som Mussolini og Hitler.

Efter hans mening stod de langt over de demokratiske undermålere, de havde sat fra bestillingen. Det gjaldt også, når han havde kritik af visse sider af deres politik, især brutaliteten af jødeforfølgelserne i Tyskland.

Hans private meninger invaderede og svækkede i denne tid hans dramaer (blandt mange andre "Sejren" og "Han sidder ved Smeltediglen").

Efter Danmarks besættelse 9. april 1940 fik Kaj Munk gennem den åbne, resolute modstandsvilje i hele sit virke efterhånden en ganske særlig status som modstandssikon, allerede før han brutalt blev dræbt i januar 1944 som det første offer i en serie af terrormord på kendte danskere.

Besættelsen fik modstridende virkninger for hans forfatterskab. På den ene side var han så besat af besættelsen, at det ofte gav sig udslag i en patetisk beredskabsdigtning uden varig litterær kvalitet.

På den anden side blev Kaj Munks sidste år et nyt højdepunkt i forfatterskabet med et raffineret, indirekte udtryk og en bevægelse hen imod en omvurdering af hans grundværdier.

I nogle af digtene, i "Foraaret saa sagte kommer" og i dramaer som "Niels Ebbesen" og "Før Cannae" fremføres nye, folkelige og demokratiske idealer i et lavmælt, underfundigt tonefald, meget forskelligt fra hans hidtidige forkærlighed for den slagkraftige overdriivelse.

KAJ MUNK stiller i 1927 dette spørgsmål til sig selv: "Hvilken rettesnor skal jeg give mit liv?"

» **Jeg er af den overbevisning, at når borgere tager sig tid til at skrive til mig, så er det fordi, at de har noget på hjertet og et vigtigt budskab, som de gerne vil dele med mig.**

Theresa Berg Andersen, i Politisk set

Men der er stadig liv i teksterne

Her fortæller Anker Gemzøe og Mogens Pahuus om deres arbejde

Hans svar er: "De (rettesnorene) er to: 1) Det gælder om at være stærk. 2) Det gælder om at være god". Og sådan tænker han hele sit liv: 15 år senere – altså to år før sin død – skriver han noget lignende i sine erindringer.

Men hvad vil det sige at være stærk god egentlig for Munk?

Det er det, som hans digtning og især hans skuespil hjælper ham til en afklaring af.

I en række centrale skuespil – som "En Idealist" og "Sejren" – udfoldes styrke-idealet i en politisk sammenhæng som et ideal om magtudfoldelse, selvhævdelse og det at ville ét.

Men samtidig må der også være tale om at ville noget værdifuldt.

I nogle andre skuespil om "stærke mænd" på åndens område, altså digtere og tænkere (som skuespillene om Lucretius og om Brandes), bliver det nu klart, at den stærke mand (eller kvinde, for sådanne beskrives også) må have et kald. Dvs. må føle sig kaldet til en særlig indsats – dels af sine evner og sin formåen, dels af vigtige og påtrængende opgaver som kalder på en løsning.

I NOGLE andre skuespil, der hand-

ler om livet på landet blandt bønder og fiskere, fokuserer Munk på godhedsidealet.

I skuespillene "Kærlighed" og "Havet og Menneskene" bliver det klart, at kernen i dette ideal er kærlighed, forstået både som den kønsbestemte lidenskabelige kærlighed, som kærligheden til børn, som venskab og endelig som næstekærlighed.

Og i det helt centrale skuespil "Ordet" bliver det klart, at godhed ikke kun bygger på det kraftfulde i kærligheden, men også er forbundet med det at tro og med den kraft, som ligger i det at tro på nogen i betydningen have tillid til nogen, hvad enten det drejer sig om at tro på et andet menneske eller at tro på Gud. "En moder kan tro sin forbrøder af en søn så godt, at han bliver et hæderligt menneske", som Munk skriver i sine erindringer.

Som det fremgår af beskrivelsen af skuespillene om de stærke mænd eller kvinder, kan der være tale om en modsætning eller en konflikt mellem styrke-idealet og godheds-idealet.

Men Munk forsøger også i en lang række af sine skuespil at vise, at de to idealer kan forenes og til sammen give livet dets sande rette-

snor. Det sker både i Brandes-skuespillet ("I Brændingen") og i "Kærlighed", som rummer en forening af humanisme og en dennesidigt forstået kristendom.

Og det sker på en anden måde i "Han sidder ved smeltediglen", hvor der tales om, at hovedpersonen (den tyske videnskabsmand Mensch) til slut forenes med jøden Sara og her ønsker sig en søn, som både er "en god tysker" og "et sandt menneske".

Og det sker på en tredje måde i Munks sidste skuespil "Niels Ebbesen" og i "Før Cannae", hvor der sker en forening af styrke-idealet (her forstået som tapperhed og udholdenhed) og godhedsidealet (her forstået som det fredelige samliv mellem mennesker).

KRISTENDOMMEN SPILLER en afgørende rolle for Munk gennem hele hans liv og forfatterskab.

Men hvor han i 1920'erne tænker meget 'moderne' om kristendommen som forenelig med humanisme og bygget på kærlighedstanken – også forstået som den lidenskabelige kærlighed, der kommer han efterhånden – i trediverne og fyrrerne – til at tænke meget traditionelt om kristendommen som "tro-

en på Jesus som Guds søn og på hans mirakler og opstandelse, på bønnens stordåd og dåb og nadvers almægtige mystik", og om at det at være kristen består i "gode gerninger" og i en indsats for at styrke familien og for at bekæmpe den opløsende erotik.

Til gengæld afløses hans tidlige ideal om diktatur som styreform i de sidste af hans leveår af en større tillid til det demokratiske ordnede samliv mellem mennesker.

KAJ MUNK HAR i dag betydning som en særegen dansk åbning for indlevelse og indsigt i en tid, hvor sociale og ideologiske brydninger nåede hidtil uhørte ekstremer.

Men det er et ledende synspunkt i vores bog, at Kaj Munks bedste værker (med Milan Kunderas ord) er "en smule klogere" end ham, at de således formår at hæve sig over snæverheden i de synspunkter, han har forfægtet som privatperson.

Kaj Munks forfatterskab er især respekt og opmærksomhed værd, fordi han i sine bedste værker sætter sin tids store spørgsmål på spil i så levende og åbne dialoger, at de hinsides deres tid appellerer til svar og ansvar i vores tid.

